

STIPE BOTICA

UDK 87 : 808.61/62 : 373.4

Centar usmjerenog obrazovanja

Novska

ANTIČKO KNJIŽEVNO NASLJEĐE U NASTAVI HRVATSKOG ILI SRPSKOG JEZIKA U PRIPREMNOM STUPNJU SREDNJOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Apstrakt: Znanje iz antičke književne baštine i uopće kulturološke baštine kod srednjoškolskih učenika vrlo je siromašno. U nastavi hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti, odnosno matičnih jezika u našim republikama, sve je manje informacije iz antike. Time je otežana interpretacija književnih tekstova u pripremnom stupnju srednjoškolskog obrazovanja, jer su književna djela, od srednjovjekovlja do moderne, dobrim dijelom motivski oslonjena na antički svijet. Bez poznavanja antike nema razumijevanja mnogih književnih djela tijekom povijesti književnosti.

Ono što je stoljećima, čak i tisućljećima, tvorilo srž humanističke naobrazbe i pojedinaca i naroda u evropskoj kulturnoj sferi, danas — kao kultura stečevina — gotovo da i ne dopire do svijesti mladih ljudi — učenika. Ako ponešto od toga i dopre, dođe uzgled, kao priljepak načega, bez čvrste ovisnosti o vremenu i kulturi kojoj je pripadalo. Kako se sve više udaljavamo od toga, antičkoga, vremena, kulturološki doprinos antike u današnjem odgoju i obrazovanju sve više blijedi i, usudio bih se reći, kao da više ne tvori konstitutivni elemenat ni nastavnih programa ni preko nastave stečene naobrazbe današnjih ljudi.

Nastava hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti, odnosno matičnih jezika u našim republikama, trebala bi biti mjesto gdje bi učenici dolazili u izravni dodir s antičkim nasljedom. U nastavi ovoga predmeta stječu se osnove humanističke naobrazbe, a antičko je nasljeđe tu kamen temeljac. Stoga bi se u nastavi ovoga predmeta moglo najbolje valorizirati antičko nasljeđe, kad je već, kao školski predmet, poprilično udaljen iz naših srednjih škola. No, analizom „Osnova nastavnog plana i programa iz hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti u SR Hrvatskoj”¹, uočava se da je sve manje informacija iz antičke književne baštine. Kako je i nastavnički kadar sve manje izobražen u ovom području, i one informacije koje se nalaze u programima blijedo i šturom dolaze učenicima. Tako antičko kulturno nasljeđe sve više iščezava i vrlo rijetko tvori važan čimbenik ukupne individualne humanističke naobrazbe.

¹ „Prosvjetni vjesnik”, br. 7/1973.

Situacija je loša i u osnovnoj školi. U čitanci za 7. razred osnovne škole², gdje se inače uče osnove školske interpretacije književnih tekstova, nalaze se samo dva odlomka iz antičke književnosti, iz Homerove „Ilijade” i Sofoklove „Antigone”. Odlomci su metodički lijepo koncipirani, ali su nedovoljni da četrnaestogodišnjake uvedu u složeni svijet antičke mitologije i književnosti. Iz Rječnika, na svršetku Čitanke, učenici doznaju da su u tekstovima, predviđenim za analizu, imali preko sedamdeset termina, riječi, pojmova koji su grčkog, latinskog ili grčko-latinskog podrijetla. Tu se jasno vidi kako je antičko leksičko nasljeđe nezaobilazan dio i našega današnjega leksičkoga blaga.

U čitanci za 8. razred osnovne škole³, gdje se također interpretiraju književni tekstovi, nema ni jednog uzorka iz antičke književnosti. Štoviše, nema ni jedne aluzije, poticaja koji bi dolazio iz antike. Tek iz Rječnika doznajemo da su 103 riječi podrijetlom iz latinskoga, 38 riječi iz grčkoga jezika⁴.

U čitanci za 1. razred srednje škole⁵, u prvomu se dijelu (Pristup književnom djelu) donose uzorci književnih djela iz poezije, pripovjedne proze, drame i eseja na kojima se uče osnove školske interpretacije književnih tekstova, a u drugom dijelu pregled književnosti (od srednjovjekovlja do prosvjetiteljstva). U Pristupu književnom djelu, iz lirske poezije nema pjesama iz klasike, ali tradicionalne lirske vrste, kao ditiramb, elegija, oda, himna i sl. odatle vuku svoje podrijetlo. Antika je, dakako, znatnije prisutna u epskoj poeziji. Analiza epike i započinje Homerom. Uz kratak sadržaj „Ilijade” i isticanje osnovne motivske riječi, g n j e v a Ahilejeva, posebno se analiziraju 133 heksametra VI pjevanja, uočavaju lirske digresije, strukturalne osobnosti epike, razjašnjuje tzv. „homersko pitanje”, podvlači značaj grčkih epova — epopeja u evropskom književnom kontekstu. Ovdje se, više nego bilo gdje u Čitanci, osjeća značenja antičkog nasljeđa za evropsku kulturu i civilizaciju.

Antički je kontekst značajan i za razumijevanje Danteova „Pakla” (V pjevanje) ne samo zbog uloge rimskog pjesnika Vergilija nego i zbog prisutnosti likova Minosa, Didone, Helene, Ahileja, Parisa i Tristana (str. 52—56). Potankom analizom, međutim, ovdje se osjeća kako je taj antički svijet sla-

² Antica Antoš — Juraj Bukša, Rasti i cvjetaj, Čitanka za sedmi razred osnovne škole, ŠK, Zagreb 1979.

³ Antica Antoš — Juraj Bukša, Za novim vidicima, Čitanka za osmi razred osnovne škole, ŠK, Zagreb 1980.

⁴ U Rječniku se potkrala i jedna pogreška: riječ „optimizam” obrazložena je kao riječ iz grčkoga, a ne iz latinskog jezika.

⁵ Šicel-Rasandić, Čitanka s pogledom književnosti I, ŠK, Zagreb 1978.

bo prisutan u svijesti mlade generacije. Vrlo su rijetki učenci kojima su ti pojmovi sastavni dio opće kulture i naobrazbe. To će se osjetiti i u proučavanju nacionalne epike kada se razrazjašnjuje poznata Mažuranićeva uporedba iz „Harača” (stihovi 561—566, str. 60): „A četvrti da pogledaš časak, / jadona raja k zemlji popadala, / ter je vuku konji krlonozi / i po prahu i po kalu, / Ektorove ispod grada Troje / kad već Troju ostaviše bozi”.

Sofokleova je „Antigona” jedino djelo iz antičke književnosti koje se cjelovito interpretira u srednjoj školi. Obično se djelo učenicima neobično sviđa, a glavni lik, Antigona, postaje moralna veličina i uzor. Učenici lako uđu u antički mitološki svijet, lako uspostave simpatije i antipatije prema likovima, zavole gnomičnost Sofoklova izraza, razumiju problem tragične krivnje, ukratko: nauče glavne parametre antičke tragedije i jasno vide visoko mjesto grčke književnosti i njen stvaralački doprinos evropskoj književnosti uopće.

Uz strukturalne osobitosti eseja, kao književne vrste, i povijesni razvoj esejističkog senzibiliteta s obzirom na antički kontekst, u Čitanci se doznaje da se esej kao pokušaj, postupak, metoda „javlja već u antici (Platon, Ciceron, Seneka, Plutarh, Lukijan), te u latinstičkoj literaturi latinista” (str. 134).

U Pregledu književnosti (povijesti književnosti), koja se sukcesivno prati od staroslovenske tradicije, naglašena je vezanost staroslavenske pismenosti za antičku književnu tradiciju. To je osobito vidljivo u pripovjednoj prozi koja srednjovjekovnom čitatelju prilagođava drevne antičke priče, napose one iz trojanske epopeje.

Nešto je manje naglašena vezanost renesansne književnosti za antiku iako je doticaja u toj stilskoj formaciji s antikom vrlo mnogo. U najrazvijenjoj renesansnoj književnosti u južnoslavenskih naroda, hrvatskoj književnoj renesansi, znatan je utjecaj antike na svim razinama: motivskoj, stilsko-izražajnoj, idejnoj. Neka to potvrde djela dvojice najvećih hrvatskih renesansnih književnika, Marka Marulića i Marina Držića.

Marulić u „Juditi”⁶ u predgovoru ističe da je ne piše na latinskom jeziku, razumljivom svim učenim ljudima tog vremena, već na „našem jeziku” „neka ju budu razumiti i oni ki nisu naučni knjige latinske aliti dijačke”⁷. Na početku ortodoksnog katolik Marulić zaziva u pomoć Boga (invokacija) „a ne skup trikrat troj divička okola, / pridavši još u

⁶ M. Marulić, *Judita*. Pjesme, priradio M. Franičević, ŠK, Zagreb 1974.

⁷ M. Marulić, nav. dj. str. 15.

broj s kitarom Apola"⁸. Kad u četvrtom libru govori o Juditinu uljepšavanju, on, izvanredan poznavalac klasične književne baštine, koji se zbog ideoloških razloga odricao „poetskih taščin“ (tj. antičkih pisaca), kaže da „bi Apolo lin tirati Dafnu bil, / tad kod tesalskih stin ovu da bi vidil"⁹. Nadalje „Siringu bi otpustil sin Merkurijev Pan, / ugledal da bi bil ovu greduću van; / Po Cinte gore stran kadano lovljaše / Dijana luk napan, taka se vijaje. / Kada se boraše za s Dijanirom stat / Herkules, kôj mnjaše da par neće postat: /kip, obraz tere vrat ove zgledal da bi, bi bil / vergal bi se navrat, al se boril ne bi. / Ča veće dim tebi? Paris taku ženu / imiè da bi sebi, pustil bi Helenu, / ku Grci odvedenu, jer opet nimaše, / Troju podsedenu deset lit arvaše"¹⁰. Ovaj niz mitoloških likova i likova iz grčke književnosti na žalost dovodi današnje srednjoškolce pred golemu nepoznanicu. Izuzevši dva zadnja lika, Parisa i Helenu, nitko od 120 učenika 1. razreda srednje škole, u kojoj radim, ni o jednome nije znao ni prosloviti kad sam im u ožuljku 1982. godine dao ovo mjesto da obrazlože likove. U „Juditi“ se nalaze još mnoga mjesta s antičkim motivima koja učenicima otežavaju korespondenciju s djelom u istoj mjeri kao i stari Marulićev čakavski jezik. Čak mi se čini da je lakše premostiti jezičnu barijeru nego nedostatak antičke naobrazbe u našim srednjim školama.

U Čitanci se još spominje „Molitva suprotiva Turkom“, kao vrijedno Marulićevo djelo na hrvatskom jeziku. Koliko je ova pjesma vezana za latinizam neka pokaže njen akrostih: SOLUS DEUS POTEST NOS LIBERARE DE TRIBULATIONE INIMICORUM NOSTRORUM TURCORUM SUA POTENTIA INFINITA. Latinska Marulićeva djela, poznata u to vrijeme u cijeloj Evropi, u udžbeniku se ni ne spominju.

Marin Držić, najveći hrvatski renesansni književnik, nema Marulićevu širinu antičke naobrazbe i njegova su djela više pod talijanskim nego latinskim utjecajem. Ipak, u Prologu „Skupa“ kaže da je ova komedija „starija neg moj djed i pradjed, starija je neg stara komarda, gdje se djeca sad kuplju, starija je neg kruh potor, sva je ukradena iz nekoga libra starijeg neg je staros, — iz Plauta; djeci ga ne skuli legaju"¹¹. Plaut se čitao u dubrovačkoj humanističkoj školi, a možda i prikazivao. Za naše renesansne prilike je značajno da ga je naročito proučavao naš latinist — humanist Aeluis Lampridius Cerva. Ovaj udžbenik ističe da je „renesansna komedija nastala iz latinskih komedija (Plaut, Terencije)

⁸ Isto, str. 21—22.

⁹ Isto, str. 57.

¹⁰ Isto, str. 58—59.

¹¹ M. Držić, *Novela od Stanica — Skup — Dundo Maroje*, priredio F. Čale, ŠK, Zagreb 1974.

„(str. 224.) U razradi teme, u aktualnom idejnom stavu, Držić se udaljuje od Plauta jer tu razrađuje suvremene dubrovačke probleme. U djelu ima, ipak, ne samo Plauta nego i aluzija na antičku književnu baštinu. U 5. činu, u dijalogu između Kamila i Skupa, nalazi se ovo mjesto: Skup: „... Znaš er se za ovo ljudi kolju?” Kamilo: „Znam, er se za ovaku stvar u staro vrijeme i Troja uzela. Pariš ne ugrabi li Elenu?” Skup: „Kuju Elenu? Koji Pariš? Tezoro mi vrati...”¹² Ovo je mjesto, ovaj „efektni plautovski prizor”, temljen na nesporazumu, jer Kamilo misli na Skupovu kćer, a Skup na svoje zlato. Držić je antički motiv vješto iskoristio kao uhodani antički top os kakvih u renesansi, a i dalje u književnosti ima mnogo¹³. U „Dundu Maroju”, najboljem Držićevu djelu, ima također dosta antičkih reminiscencija. Na samom početku, u monologu Negromanta Dugog Nosa, govori o ljudima „nazbilj” koji su živjeli u „zlatno vrijeme kad ljudi bez zlobe bijahu”¹⁴. To je aluzija na Ovidijevo djelo i njegovo zlatno doba (*aurea aetas*). Malo dalje kaže Negromant: „Minu vrime od zlata, za gvozdje se svak uhit”, tj. ovidijevski, nestalo je željezno doba. Na drugom mjestu Pomet će istaknuti svoju ulogu u djelu i kazati da će učiniti djela „u Rimu koje ni Cezar ni Šila ni Marijo nije činio”¹⁵. To će nazvati „*triumfus caesarinus*”. Taj sluga, pučanin Pomet obično dobro govori talijanskim jezikom. Držić mu, međutim, u usta stavlja i mnoštvo latinskih rečenica i uzrečica, obično u makaronskom kontekstu, s obično nepravilnom latinštinom, kao npr. „*In pocis verbibus intendiantur vobis*” (umjesto: *in paucis verbis intendimus nos*, str. 137), „...čovjek *virtutibus praedutus*” (umjesto: *praeditus*, str. 138), „*ergo approbitur*” (umjesto: *approbatur*, str. 162) itd. na više od dvadeset mjesta. Ispravni latinski jezik inače se u djelu javlja na dosta mjesta, osobito parafrazirajući Bibliju, ali i ovaj latinski, pometovskog tipa, kao jezično sredstvo karikiranja. Nemoguće je, dakle, ispravno čitati Držića bez poznavanja antičke prijemse u njemu.

O djelovanju hrvatskih renesansnih književnika na latinskm jeziku, pod nazivom „Hrvatski humanizam”, u udžbeniku ima svega 14 redaka (str. 228). Spominju se latinisti Ilija Crijević, M. Marulić, I. Česmički i J. Šizgorić. S jedne se strane ističe značajna uloga hrv. humanizma „u razvitku kulturnog života... u kontekstu kulturnih zbivanja zapadnoevropskih naroda”, ali se, s druge strane, ističe kako „po svojoj idejnoj orijentaciji hrv. humanizam nosi konzervativ-

¹² M. Držić, nav. dj. str. 81.

¹³ E. R. Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, MH, Zagreb 1971.

¹⁴ Isto, str. 91.

¹⁵ M. Držić, nav. dj. str. 121.

na obilježja. Usmjeren je na oživljavanje vjerske tradicije i tako dobiva temeljnu kršćansku boju". Bez tekstovnih uzoraka svaka je tvrdnja neuvjerljiva pa bi, možda, trebalo donijeti neke kraće tekstove (npr. Crijevićeve i Sižgoričeve) da se dobije uvid u stvarni domet hrvatskoga latinizma.

Iz razdoblja reformacije ističe se djelo(vanje) Matije Vlačića, koji je vezan za latinski jezični medij, kao i djelo Slovenca Adama Bohoriča, koji je „napisao gramatiku slovenskog jezika 'Arcticae horulae' (Zimski časovi, 1548). U razdoblju protureformacije značajna je uloga isusovačkih humanističkih (latinskih) gimnazija. Ističe se rad Bartola Kašića, tvorca prve hrvatske gramatike: „Institutiones linguae illyricae” (1604).

U razdoblju protureformacije, kao idejne orijentacije, i baroka, kao stilske formacije, nastalo je djelo Ivana Gundulića u kojima je jako naglašena antička kultura. Govoreći o „pogubnosti” ženske ljepote, u „Suzama sina razmetnoga” piše: „Gradovi su glasoviti / u pepelu s tvojih plama; / ti vas ures njih čestiti / spleša i prosu travom sama”¹⁶. Ovdje se misli na Troju koja je propala zbog lijepe Helene. U „Dubravci” apostrofira Ovidijev „zlatni vijek”: „Njeka se besjeda nekoga i danas / vijeka još spovijeda ki od zlata bijaše vas. / Na svijetu sve što je, tad stāše općeno; / još moje i tvoje ne bijaše rođeno. / Granice se od ljudi ne bijahu zabile, / ni mjerom sve svudi otišlo na dile”¹⁷. Govoreći o potrebi čiste ljubavi koju ovdje simboliziraju Miljenko i Dubravka, nalazi antičku paralelu: Parisa, koji je „po srcu” dodijelio zlatnu jabuku: „Blažen pastir slavni od Ide / ki zasljepljen ne bi od zlata / neg po čistoj pravdi otide / da je ljeposti ljepos plata”¹⁸. U „Osmanu”, najvećem Gundulićevu djelu, antičke su aluzije još više istaknute. Već u I. pjevanju, kad govori o mladosti bez iskustva (Osman), oživljava drevnu priču o Dedalu i Ikaru, pa o Faetontu, sinu boga Helija, koji su stradali zbog neiskusva. U 3. pjevanju slavenizira mitskog pjevača Orfeja, veliča njegov artizam koji ostavi / slovinskomu svom jezika, / djela od slave da u slavi / bugare se u njih viku”¹⁹. Na istom je mjestu Aleksandra Velikoga nazvao „Srbljanin”. Kad god Gundulić govori o prolaznosti i propasti, najčešće je u usporedbi Troja. O propasti Troje i adekvatnim konzekvencijama na motiv o Osmanu govori prvih 28 stihova 7. pjevanja. To je pjevanje inače puno grčkih toponima, značajnih za antički, napose Homerov, svijet. Spominje Ele (od Hela-Helespont), Tened, Lemno, Lezbo, Šio (grč. Hios), Samo, Andro, Ikarija i Delo. Slijede

¹⁶ I. Gundulić, *Suze sina razmetnoga* — Dubravka, priredio F. Švelec, ŠK, Zagreb 1974, str. 31.

¹⁷ Isto, str. 79.

¹⁸ I. Gundulić, nav. dj. str. 94.

¹⁹ I. Gundulić, *Osman*, pr. F. Švelec, ŠK, agreb 1974, str. 34

Naso, Paro, Pafo, Gnido i Čitera, Širo (grč. Skiro) gdje Te-tida „...kriše / silna Akila, kom svi puci / ime i slavu čuše” (str. 84). Za vrhove Olimpa, Pelija i Ose kažu „da u nebo vrh im tiče” na koje se „glasoviti pisôci uspeše”, na kojima je „Jove” s „ognjevitijem treskovima”. Svim tim mjestima prolazi Turčin Kazlar-aga, simbol ropstva. Nižu se nadalje Atena, Arg, Sparta, Teba, Korint i Mičena koje „sedam, slav-nih razumnika / države ove porodiše / od kih ufat nij dovi-ka / dohititi znanjem više” (str. 86). Gundulić plače (a bujica suza je stari topos, dopro iz antičke književnosti) nad sudbinom Grčke koja nekoć „porodi... / mudrace glasovite / ki nauke i zakone / ostaviše plemenite” (str. 86), a sa-da „porušena u crnilu / veći dio ležiš pusta”. Invocira i gla-sovite bitke na ovom prostoru kao i poznate vladare Markan-tonija, Augusta, Kleopatru, Pompeja, Cezara itd. Antika je u „Osmanu” toliko prisutna i bitna da se, i kada i ne spominje ime lika, po obilježjima zna o kome govori. Tako za kupan-je Sokolice i njenih drugarica kaže: „Ovako se njegde objavi / i božica svijetla od lova (Dijana)... Ovako se i ljuvena / lijepa mati ukazala / iz snježanih kada pjena / sred morskijeh se rodi vala” (Afrodita, str. 120).

Još je dosta mjesta gdje je antičko pokretački motiv. Stoga se Gundulićevo djelo ne može nikako čitati bez uva-žavanja i razumijevanja antičkoga konteksta. Baš zbog toga, a ne zbog jezika — jer Gundulić piše besprijeckorno čistim jezikom — njegovo je djelo u srednjoj školi teško i nedostup-no mnogim učenicima.

Razdoblje klasicizma, po udžbeniku, u umjetnosti se oslanja „na tradicionalne oblike grčke i rimske umjetnosti” (str. 253). Uz teoretičara Boileaua i njegovu „Pjesničku umjet-nost” trebalo bi se pozvati i na Aristotelovu i Horacijevu poetiku. Klasicisti su, kako udžbenik kaže, svoje „tematske izvore... tražili u antičkoj literaturi”. Osobito su „antički pisci tragedija (Euripid, Sofoklo, Seneka) pružili neiscrpno vrelo asocijacija i motiva”. Ponovo je istaknuta vezanost Mo-liereova „Škrca” za Plauta, a za antičke su uzore vezani i Corneille i Racine (osobito u „Fedri”). Najpoznatije djelo hr-vatskog klasiciste M. P. Katančića „Fractus autumnales (1791) po svim strukturalnim elementima: sadržaju, metrici, dikci-ji vezano je uz studij antičkih pjesnika, osobito Teokrita, Vergilija i Ovidija.

U razdoblju prosvjetiteljstva pod antičkim su utjecajem Ferićeve i Dositejeve „Basne”, osobito vrijedno djelo tog vremena.

Još samo nekoliko rečenice o udžbeniku 2. razreda sred-nje škole²⁰ i njegovoj vezanosti za antičko kulturno naslje-

²⁰ Rosandić — Šicel, Čitanka s pregledom književnosti II, ŠK, Zagreb 1977.

đe. Razdoblje se romantizma veže prije svega uz fenomen narodnoga i folklornoga pa je sve što je izvan toga u drugom planu. Hrvatski ilirizam i romantizam na samom početku ima dva djela na latinskom jeziku, Štoosovu pjesmu „Kakav vas obuže bijes, o građani” (1831) i Derkosovu brošuru „Gemus partiae...” (1832). Tu će, među ostalim, učenici doznati da je dugo u Hrvatskoj, gotovo najduže u svijetu, složbeni jezik bio latinski. Na tom su jeziku i u klasicističkom duhu odgojeni književni pravci ilirskoga pokreta, kao Ivan Mažuranić koji je svoju ovisnost o latinskom jeziku pokazao tijekom svoga rada, počevši od antologijske pjesme „Primorac Danci (1835), sljedeći sintaktičke zakonitosti latinskog jezika, do glasovitih homerskih poredaba u „Smrti Smail-age Čengića” (1846).

U srpskom romantizmu antičkih reminiscencija motivske naravi ima dosta. Antički kontekst je toliko bitan da mnoga mjesta, bez poznavanja antike, ostaju nepoznata. Za ilustraciju samo ono mjesto iz Njegoševa djela o Miloševu junastvu, koje pjeva KOLO: * „veličanstvo „Veličanstvo viteške tj. duše / nadmašuje besmrtnu podvige divne Sparte ... i velikog Rima / sva viteštva njina blistatelna / tvoja gorda mišca pomračuje. / Šta Leonid oče i Scevola / kad Oblič stane na poprište”²¹. I Prešernov „Sonetni venec” triput za poeziju sinonimski kaže „Parnas”, a zbog prodora germanizacije „domaće Muze” su sirotice. Jedna se Prešerenova usporedba u cijelosti ostvaruje u antičkom kontekstu: „Ko Orest što, obrativ se Dijani, / odjednom vrati zdravlje duše svoje, / tako bih i ja od ljubavi tvoje/ spoznao odmah što su sreće dani”.

Šenoina latinština, posebno u povijesnim romanima, pristječe iz povijesnih dokumenata, ali i iz usvojene antičke naobrazbe. Jednako se to može reći, u razdoblju realizma, za romaneskni opus Kovačića. Kranjčevićeve pjesme, i svojim naslovima, i metričkom strukturom, i poetskim motivima upućuju na antički kontekst. Jednako to vrijedi za pjesničko djelo Vojislava Ilića, a donekle i za poetski rad Antuna Aškerca.

Ukratko: bez uvažavanja i poznavanja antičkog konteksta ne može se i ne smije interpretirati književno djelo. Zasad antike, posebno antičke književne baštine, postale su zajedničko mjesto književnosti uopće. Lišiti književnost toga — znači osiromašiti je za njezinu intimnu bit. Ako se, dakle, želi proučavati totalitet književnog djela i primati humane poruke književnosti, morat će se povijest književnosti opet okrenuti antičkoj baštini, koja se, opet, preko književnosti najbolje prenosi mladim generacijama. Za dobro i antike, i književnosti, i mladih generacija.

²¹ Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, priredio Duško Aržina, ŠK, Zagreb 1974, str. 27.